

HOOFDSTUK 1: Tanneke	3
HOOFDSTUK 2: Herinneringen aan mijn moeder en aan mijn jeugd	40
HOOFDSTUK 3: De Slatuinenweg	78
HOOFDSTUK 4: Bassevelde	87
HOOFDSTUK 5: Het een en ander op de Slatuinen vanaf 1968	100
HOOFDSTUK 6: De Sociale Academie	145
HOOFDSTUK 7: Vakanties en andere perikelen	159
HOOFDSTUK 8: Mijn voorouders	192
HOOFDSTUK 9: Verslag van de oorlogsjaren 1940-1945	203

HOOFDSTUK 1

Tanneke

Dit is de geschiedenis van een klein meisje geboren in 1935 tot even na het einde van de Tweede Wereldoorlog.

Mijn naam is Tanneke van Rijnbach en ik ben vernoemd naar de zuster van mijn moeder, tante Tannie. De naam van mijn moeder is Helena, Geertruida, Elisa Cammelot en van mijn vader Hermannus van Rijnbach. Ik heb twee broers: Jan de oudste en Herman, daarna komt mijn zus Rietje. Hieronder een foto van ons gezin in 1938 in de tuin. Ik zit op schoot bij mijn moeder.

Van anderen heb ik gehoord dat ik een baby was met grote ogen. Het verhaal gaat dat mijn oudere zusje Rietje (een jaar en twee maanden ouder) eens met een schaar boven de wieg heeft gestaan om in die ogen te prikken. Mijn moeder vertelde dat verhaal zo af en toe. M'n zus Rie vond het niet leuk om dat te horen. Of het waar is is ook nog maar de vraag. Mijn moeder overdreef en fantaseerde nog wel eens.

Wij woonden in de Christiaan de Wetstraat in de Transvaalbuurt in Amsterdam Oost. De Transvaalbuurt was een vrij nieuwe buurt gelegen tussen Tugelaweg, Middenweg en Ringvaart. Achter de

Christiaan de Wetstraat

Ringvaart was het toen nog gewoon boerenland. Alleen het Amstelstation stond er moederziel alleen. Voor kinderen natuurlijk een heerlijke omgeving. We woonden echt aan de rand van de stad. Dat is nu bijna niet meer voor te stellen. De verhuurder van onze huizen was Patrimonium (een protestante woningbouwvereniging). We woonden eerst op 2-hoog, waarschijnlijk ben ik daar geboren, en daarna zijn we verhuisd naar een benedenhuis nr. 43 met een, toen in mijn ogen, grote tuin met een schuur achterin. Het huis was niet groot. Het had een vrij kleine huiskamer met twee ramen aan de voorkant, aan de achterkant van de woonkamer grensde een grote slaapkamer, waar alle kinderen sliepen, links daarvan een keuken. In de keuken stond een fornuis dat gestookt werd met turf en ik dacht later met briketten. Op wasdag (maandag natuurlijk) ging de tobbe met was op dat fornuis. Wasdag was altijd een speciale dag vond ik. Mijn moeder was de hele dag bezig. Er was natuurlijk best wel veel was voor zo'n groot gezin maar we kregen in die tijd niet meer dan één keer in de week schoon ondergoed en schone kleren na de zaterdagse wasbeurt in de teil in de keuken. We zullen in die tijd aan het eind van de week niet altijd zo fris geroken hebben. Gelukkig waren we niet de enigen waar het op deze manier ging.

Voor de zondag hadden we natuurlijk onze zondagse kleren waarmee we naar de gereformeerde Rehobothkerk (inmiddels afgebroken) in de Watergraafsmeer gingen. Als de was eerst in de soda geweekt was en daarna in heet sop gekookt op het fornuis, werd er gewassen op het wasbord, daarna gespoeld, de witte was gebleekt (ook soms in poppetje blauw gespoeld dat was een soort blauw poeder dat werd opgelost in water en dan werd de witte was nog witter) en sommige stukken in de stijfjel gezet (bijvoorbeeld boorden en manchetten van overhemden en blouses). Was de was klaar dan ging ze door de wringer om zoveel mogelijk vocht eruit te krijgen en werd daarna opgehangen aan de waslijn en als het wasgoed droog was moest het natuurlijk ook nog allemaal gestreken worden. Bij elkaar ontieligelijk veel werk. Wij kregen, toen er nog wat geld was, op wasdag een halve of een hele cent van onze moeder en daar gingen we dan bij tante Betje snoep voor kopen. Tante Betje was de eigenaresse van een snoepwinkeltje op de hoek van de Chr. De Wetstraat en de Reitzstraat. Ze had nog een echte ouderwetse snoeptafel. Zelf vond ik salmiakdropjes erg lekker (volgens mij zaten die in kleine ronde spanen doosjes). Tante Betje was joods en is na de oorlog niet meer teruggekomen. Waarschijnlijk omgekomen in het concentratiekamp zoals zoveel joodse mensen uit de Transvaalbuurt. Verder moesten we ons op die dag maar zien te vermaken. Meestal aten we op die dag stampot of bruine bonen met wat spek.

Naast de keuken was nog een kleine slaapkamer. Daar sliepen mijn ouders. Alles grenzend aan een vierkante hal met daarin een w.c. Douches of badkamers kende men in dit soort wijken niet. Je waste je thuis of je ging naar het badhuis. Het badhuis waar wij later wel eens naar toe gingen stond op de Linnaeusstraat. De kleine kinderen werden in de tobbe gewassen. Badkamers waren wel te vinden in de wat duurere buurten van Amsterdam. Naast de

woonkamer was een halletje met de voordeur en in dat halletje was een soort kolenhok daar werden de kolen voor de winter door de kolenboer gestort. Midden in de woonkamer stond een tafel met stoelen, solide en voor die tijd wel mooi meubilair, en daarboven een lamp. (ik dacht dat mijn moeder die lamp zelf gemaakt had. Ze heeft, volgens mij, ook nog even op een lampenkappenatelier gewerkt). In de hoek stond een orgel en boven dat orgel hing een, vond ik toen en misschien nu nog wel, mooi schilderij. (Beide zijn in de oorlog verkocht. Waarschijnlijk uit geldgebrek. Eén van beide dacht ik, aan de familie Pieterse, toen eigenaar van een schoenzaak op de Middenweg. Eén van de kinderen Pieterse zat bij mij in de klas). Ook was er nog een dressoir en een boekenkast. Hoe dat allemaal in die kleine kamer paste is me nu nog een raadsel. De tuin was mooi met allerlei vaste planten en struiken waaronder een sneeuwballenstruik, tenminste zo noemde ik het, achterin en onder de veranda was een schommel met ringen. Later in de oorlog heeft mijn vader (toen er helemaal geen sigaretten of tabak meer te krijgen was) nog een poging gedaan tabak te kweken in de tuin. Ik geloof niet dat het te roken was. Achterin de tuin was een schuurtje waarin later mijn broers een soort kamer van gemaakt hadden en daar ook sliepen. De naaste burenen met tuinen waren de familie Binsbergen en de familie Hollander.

Mijn vader werkte bij Schnabel, een clichéfabriek. Hij deed daar iets op administratief gebied. Het inkomen was niet groot. Het was tenslotte crisis. Ik denk dat het nette armoe was zoals bij zovelen in die tijd. Mijn moeder zorgde voor de kinderen en het huishouden, zoals bijna alle vrouwen in die tijd, en daar had ze haar handen vol aan. Als je voor je trouwen werkte werd je zodra je het huwelijksbootje in stapte ontslagen. Getrouwde vrouwen werkten niet

buitenshuis. Wel verdienen veel vrouwen wat bij in de crisistijd als werkster.

Mijn eerste herinnering als kind is die van mijn verblijf bij tante Aal en oom Henk. Ik zal ongeveer twee en een half of drie jaar oud geweest zijn. Tante Aal was een zuster van mijn vader en erg lief, oom Henk was ook een aardige man en gek op kinderen. Ze hadden twee dochters Jannie (de oudste, 7 à 8 jaar ouder dan ik en Tinie de jongste, waarschijnlijk zo'n anderhalf à twee jaar jonger dan Jannie). Ze woonden in de Zaanstraat 1 hoog in de Spaarndammerbuurt tegenover het rangeerterrein van de spoorwegen. Waarom ik bij mijn tante en oom logeerde (ik ben daar zeker een half jaar geweest) weet ik niet zeker. Later is mij verteld dat mijn moeder overspannen was in die periode. Zelf vermoed ik dat mijn moeder weer zwanger was en daardoor overspannen raakte (het was inmiddels al wel het vijfde kind, mijn zus Heleen, wat er aan kwam). Twee speciale herinneringen heb ik aan dit verblijf. Het opwindbare dansende paartje van blik wat ik werkelijk prachtig vond als peuter en de andere herinnering is dat ik, terwijl ik al zindelijk was, een keer in mijn broek geplast had en daar helemaal overstuur van was (want het was je wel bijgebracht dat als je bij een ander bent moet je je wel heel lief en netjes gedragen) maar tante Aal vond dat gelukkig helemaal niet erg. Verder weet ik nog heel goed hoe lief ze allemaal waren voor me. Ik heb daar in die korte periode meer knuffels gehad dan ooit thuis. Mijn ouders hadden dat kennelijk niet in zich. Onlangs heb ik van mijn nicht Jannie gehoord (daar heb ik, sinds een paar jaar, weer contact mee) dat tante Aal het verschrikkelijk vond dat ik na dat halve jaar weer naar huis ging. Ze had me eigenlijk wel willen houden. Oom Henk heeft haar toen duidelijk moeten maken dat ik niet van haar was maar van Lena (mijn moeder).

Vanaf dat ik weer thuis was tot mijn vierde jaar zijn er niet veel specifieke herinneringen, wel wat flitsen: wandelingen naar het Oosterpark en in de zomer naar het Beatrixpark, daar was een speelvijver, voor ons leek het wel een zwembad, wat wij heerlijk vonden. Het was wel een heel eind lopen vond ik toen. We liepen trouwens wat af in die tijd. We liepen bijvoorbeeld ook naar mijn opa en oma Cammelot (de vader en moeder van mijn moeder) in de 1e Hugo de Grootstraat. Dat was echt heel ver vanaf de Chr. De Wetstraat. We gingen dan de hele Ceintuurbaan, Van Baerlestraat en Bilderdijkstraat af, en als we dan bij het Bilderdijkparkje kwamen was ik heel erg opgelucht want dan wist ik dat we er bijna waren. Het was altijd wel heel gezellig bij oma en opa. Oma had altijd heerlijke Zeeuwse boterbabbelaars, die ze zelf maakte, ze kwamen tenslotte uit Zeeland, en ze hadden bovendien mooie kijkboeken. Dat waren oude ingebonden tijdschriften met prachtige gravures en gekke, leuke ouderwetse advertenties, ook werden de boeken af en toe gebruikt om een kind boven tafel uit te kunnen laten kijken. Ik geloof dat een nicht of neef deze boeken nog heeft. Zelf heb ik er ook wel eens op gezeten. Wat ik heel bijzonder vond, was de w.c., die was zo klein dat er een uitvouwbare deur aan vastgemaakt was zodat je tenminste op een normale manier op de w.c. kon zitten, maar je had toch wel het gevoel dat je half op de w.c. en half in de keuken zat. Er stond in de keuken ook een hele mooie grote ladenkast. Later heb ik van mijn moeder gehoord dat de ‘meiden’ daarin allemaal een eigen la hadden voor hun spulletjes. Waar ik weg van was als kind waren de beeldjes die oma boven op de schouw had staan. Ik wist als klein kind natuurlijk niet dat mijn opa een alcoholicus was die werkelijk alles verzopen heeft van wat er aan geld binnenkwam en dat was veel want hij was een vakman en had een heel goed lopende stoffeerderij. Hij richtte villa's in wat stoffering aanging en bijv. een warenhuis als Gerson in de Kalverstraat (bestaat niet meer) en hij heeft indertijd bij

Tuschinski het tapijt gelegd, een prachtig Jugendstil tapijt (alleen aan de inkoop verdiende hij al veel geld). Dat is natuurlijk nu wel vernieuwd maar nog wel in dezelfde stijl. Een enkele keer had hij wat tapijt over en dat werd dan bij ons thuis gelegd, daardoor hadden wij thuis soms mooi en duur tapijt op de vloer. Dus inkomen genoeg (het verhaal gaat dat hij zelfs in die tijd de staatsloterij gewonnen heeft en dat ook allemaal naar de kroeg gebracht heeft), maar van dat al kreeg mijn oma zowat geen cent. Hij betaalde haar wat huishoudgeld, onvoldoende voor zo'n groot gezin, en de rest moest ze zelf maar bij zien te verdienen en dat deed ze door gordijnen te wassen, te strijken en te verstellen, dacht ik. Voor de kinderen was hij bepaald geen leuke vader. Mijn moeder was zelfs erg bang voor hem als kind (heeft ze me verteld), hoewel ze zijn lievelingetje was en nog wel eens wat van hem kreeg. Tante Tan had een gloeiende hekel aan haar vader. De kinderen waren wel allemaal gek op hun moeder.

Er gaat ook nog het verhaal dat de jongens toen ze wat ouder waren hun vader aan de benen buiten het raam gehangen hebben nadat hij zijn vrouw bedreigd had met daarbij de mededeling dat als hij dat nog eens zou doen ze hem zouden laten vallen. Of dit waar is dat weet ik niet, maar ik vond het wel een mooi verhaal. Zelf kende ik opa als een vriendelijke man die neuriënd op de bank zat en waar ik wel eens een paar centen van kreeg en dat was in die tijd voor een kind best veel. Hoogtepunt van het jaar was wanneer we Nieuwjaar gingen wenssen bij opa en oma. Oma had dan olieballen gebakken en dat waren er veel, heel veel. Emmers met olieballen stonden er klaar en dat was ook wel nodig want er waren acht kinderen met aanhang die op zo'n dag langskwamen. Haar recept voor olieballen gebruik ik nog als ik ze een enkele keer bak.

De vader en moeder van mijn vader heb ik nooit gekend. De moeder was al lang overleden en aan de vader heb ik geen herinneringen. Ik dacht dat hij overleden is in 1934.

Nog een herinnering: ik ben als heel klein meisje eens met iemand (wie het was weet ik niet meer), misschien tante Bets (een 'vriendin' van mijn moeder) naar Den Haag en Scheveningen geweest. Het was in ieder geval iemand met familie in Scheveningen want daar zijn we op bezoek geweest. Van de treinreis weet ik mij niet veel te herinneren maar wat ik wel nog weet is dat we met een open tram naar Scheveningen zijn gereden. Het moet dus hoog zomer geweest zijn. Ik weet nog dat ik een mooi wit jurkje aan had. We zijn daar met die familie in de Scheveningse vuurtoren geweest en dat was voor zo'n klein meisje natuurlijk heel indrukwekkend. In Den Haag zijn we ook nog naar het Panorama Mesdag geweest kan ik mij herinneren.

Een spannende gebeurtenis voor mij was, toen ik als heel klein meisje een eindje ging fietsen op een driewielertje wat we toen hadden en ongemerkt ben ik de straat uit gefietst en in de Pretoriusstraat terecht gekomen. Daarna wist ik de weg niet meer en was verdwaald. Ik denk tranen met tuiten en aardige mensen die mij toen naar het politiebureau op de Linnaeusstraat gebracht hebben waar ik ben opgevangen door oom agent, ik weet nog dat ik een kop heerlijke warme chocolademelk kreeg. Mijn moeder zal wel gewaarschuwd zijn en die is me later op komen halen. Verder speelden we heel veel op straat, ik vooral met Rietje mijn oudere zusje, maar ook met Tineke Hoezen (later mijn hartsvriendin), de kinderen van Brand, de Wolf, Sprenger, de jongens van Hollander en de meisjes van Binsbergen en een aantal vrienden van mijn broers zoals Cor Zijlstra, Gerrit Verwey ook met de zoons van de bovenburen Cornelissen en

Frieman. Er waren heel veel grote gezinnen, dat was vrij normaal in die tijd. We speelden toch vooral met kinderen uit de protestante hoek. Met katholieke kinderen en niet-gelovigen speelde je niet, die speelden ook niet met ons maar met elkaar. In die tijd was dat nog strikt gescheiden. Dat gold ook voor de school waar je naar toe ging.

Dit is een foto van ons vieren weer iets ouder

weg zag er bijzonder aantrekkelijk uit, maar ja, aan het eind ging je wel naar de hel en de smalle weg was heel moeilijk en vervelend, je mocht eigenlijk niks alleen je heel goed gedragen en natuurlijk geloven. De beloning was vanzelfsprekend de Hemel. Ik had daar toen toch al wel een beetje moeite mee want het leek me best gezellig op die brede weg.

Van je vierde tot je zesde jaar ging je naar de kleuterschool. Onze kleuterschool stond in de Pres. Brandtstraat, een zijstraat van de

Op een keer, en dat was ook heel bijzonder, kregen m'n zusje en ik van de bovenbuurvrouw, mevr. Cornelissen een puntzakje met dropjes. Die dropjes hebben we stiekem in de stoep bij de voordeur zitten opsnoepen. Mevrouw Cornelissen was geboren in Duitsland en getrouwd met een Nederlander, ik dacht dat hij zeeman was, en die hadden in huis een plaat hangen van de brede en de smalle weg, bij gelovigen welbekend denk ik. Die plaat vond ik buitengewoon interessant als kind. De brede

Christiaan de Wetstraat. De juffrouw die ik had op de kleuterschool was juffrouw Vos, een heel lieve juf. Zelf was ik een stil kind wat niet veel durfde te zeggen. Dat blijkt ook wel uit het feit dat ik maanden met te kleine schoenen gelopen heb zonder dat ik dat aan mijn moeder vertelde. Iemand anders heeft mijn moeder er toen op attent gemaakt. Wel vreemd dat mijn moeder dat zelf niet in de gaten had.

Op een dag werd ik op school door een ander kind uit de bank geduwd, het waren nog ouderwetse bankjes met gietijzeren krullen, en ik viel met mijn achterhoofd op dat gietijzer. Het gevolg was een bloedende wond in mijn achterhoofd en ik moest meteen naar het ziekenhuis (ik dacht het Onze Lieve Vrouwe of het Burgerziekenhuis) om het te laten hechten. Wie met me mee geweest is weet ik niet meer zeker, maar ik dacht mijn moeder. Ik kwam thuis uit het ziekenhuis met een groot verband om mijn hoofd en voelde me buitengewoon belangrijk. Iedereen moest natuurlijk weten wat er gebeurd was. Het kind op de kleuterschool dat me uit de bank gegooid had heeft straf gekregen en ik mocht, en dat was een hele eer, na schooltijd de plakselpotjes afwassen, samen met de juf. Verder heb ik ook nog een keer met een (kerst)spel mogen meedoen, ik had geloof ik een lampionnetje vast. Het was heel spannend en ik was erg zenuwachtig voor mijn eerste optreden.

Toen ik 4 en half jaar oud was brak de oorlog uit. De dag kan ik me nog heel goed herinneren. Het was mooi weer die dag maar er was een heel rare sfeer. Mijn moeder stond met allemaal burens te praten en ik voelde als kind al aan dat er die dag iets heel vervelends aan de hand was. Het was oorlog werd er gezegd, maar wat dat inhield dat wist je als kind natuurlijk niet. Wel een ongerust gevoel dat helemaal niet leuk was. Er kwamen veel vliegtuigen over en er werden ook bommen gegooid. Later hoorden we dat dit op de

Amsterdamse haven was. Wel is er ook nog eens een granaat in de straat, een paar huizen van ons vandaan, terecht gekomen. Gelukkig is daarbij niemand gewond geraakt.

In het begin van de oorlog is me nog iets overkomen wat ik heel akelig vond. Mijn moeder had me 's morgens een mooi oranje jurkje aangetrokken, expres? Ik weet het niet. Ik ging die dag heel blij op weg naar de kleuterschool toen een man me op straat tegenhield en heel onvriendelijk tegen me zei dat ik terug moest naar huis en dat oranje jurkje uit moest doen. Ik ben toen naar huis teruggegaan en heb het aan mijn moeder verteld. Ze vond dat niet leuk maar heeft

me toch een andere jurk aangetrokken. Ik begreep als klein kind toen nog niet zo goed waarom dat was. Later wist ik natuurlijk dat oranje een verboden kleur was in die tijd.

Er is indertijd een klassenfoto gemaakt van de kleuterschoolklas, maar die is helaas verloren gegaan of hij moet nog ergens bij familie zijn. Wel heb ik nog een schoolfoto van mezelf als kleuter achter een tafeltje zogenaamd spelend met wat blokjes en op die foto heb ik een jurk aan die ik zelf heel mooi vond. Ik vond de kleuren mooi namelijk groen, geel en bruin op

wit, en er stonden allemaal figuurtjes op uit de Egyptische oudheid.

De lagere school waar alle kinderen van Rijnbach naar toe gingen was de gereformeerde Oosterparkschool op het 's Gravesandeplein

De gereformeerde Oosterparkschool

vlak naast het Oosterpark. Tijdens de pauzes op school speelden we daar dan ook. Tussen de middag had je toen nog twee uur voor het middagen. Je had school van 9 tot 12 uur en van 2 tot 4 uur. Ook op zaterdag ging je 's morgens nog naar school.

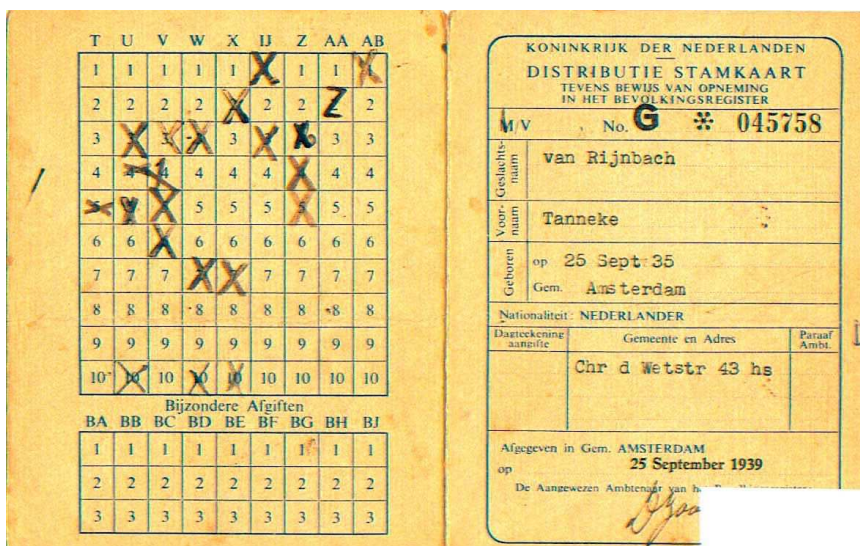
De hoofdmeester was indertijd meester de Zeeuw. Een ouderwetse man met nog een vadermoordenaar om (een speciaal boord op een overhemd werd zo genoemd). Hij kon geweldig geschiedenisverhalen vertellen. Je zat als klas dan werkelijk ademloos te luisteren naar alle heldendaden van het Nederlandse volk uit het verleden. De negatieve verhalen kwamen natuurlijk niet aan bod. Ik weet nog dat de school een aantal jaren bestond en dat we een feest hadden in het Koloniaal Museum (nu het Tropenmuseum). De hele school liep daar in rijtjes van ongeveer 4 naar toe en vooraan liep meneer de Zeeuw in een zwart pak met wandelstok als trotse baas van het geheel. Zelf heb ik nogal wat gemist van school door de oorlog. De hele vierde klas ben ik zowat niet naar school geweest. Ik heb daar dan ook geen rapport van. Het was natuurlijk allemaal niet bevorderlijk voor je ontwikkeling. Ik heb dan ook heel lang een achterstand gehad met bijvoorbeeld rekenen want in de vierde klas kreeg je breuken en dat heb ik later moeten bezuren want ik had dat nooit geleerd. Toen ik na de oorlog

weer op school kwam in de vijfde klas zaten we er met meer dan 50 kinderen in een klas. Ook niet echt bevorderlijk voor goeie resultaten.

Zoals ik al eerder zei speelden we heel veel op straat zoals bijna alle kinderen in die tijd en het was vrij ongevaarlijk want er was zo goed als geen verkeer. Auto's kwamen zelden door de straat, alleen fietsers, een enkele bakfiets en dat waren dan vooral straatverkopers met fruit, groente, vis, mosselkarren had je ook, bloemenverkopers, voddenboeren, vuilnismannen, schillenboeren, die kwamen met paard en wagen, oliemannen en iedereen had z'n eigen roep, onder meer: 'moooooie gladioooooolen', 'Zeeuwse mosselen', "garnalen zo groot als kinderpikkies" riep er zelfs een (heb ik later van iemand gehoord) . Er kwamen ook regelmatig muzikanten langs, een draaiorgel, een fluitist, zangers. Wanneer ze hun nummer hadden gespeeld of gezongen, belden ze aan en dan gingen de ramen en deuren open en dan werd de muzikanten wat geld toegeworpen uit de ramen of aan de deur gegeven. We hadden de straat voor ons alleen. De spelletjes die we op straat speelden waren: tollen met een zweepje, priktollen, je had de jongensgooi bovenhands en de meidengooi onderhands, bovendien versierden we de tollen met kleuren of punaises, hoepelen, bikkelen, diefie met verlos, krijgertje, schipper mag ik overvaren, heb je wel gehoord van de zeven, blindemannetje, verstoppertje, slagbal met rondjes was ook een geliefd spelletje wat we vaak op zomeravonden speelden en daar deden dan ook wel eens ouders aan mee, knikkeren (dan moest ik er wel eerst een krijgen en daarna winnen, want knikkers kopen dat deed onze moeder niet), ik heb dan ook heel goed leren knikkeren, en heel veel touwtjespringen, ook met een lang touw daar deden dan meerdere kinderen aan mee met liedjes zoals "In spin de bocht gaat in", "Anna stond te wachten, te wachten op haar man" Ik was erg goed in touwtjespringen en vooral de "de dubbelde". Een ander

springliedje was “een scheepje dat in de haven lag, ho jo, ho jo enz.” Soms verzon mijn broer Jan een of ander spannend spel en dat deden we dan ook. Zelf deed hij dat spel vaak niet mee. Hij vond het verzinnen ervan kennelijk al spannend genoeg. Zelf maakte ik hele grote tekeningen met krijt op straat die dan door de burens werden bewonderd, tenminste dat zeiden ze dan.

Van de oorlog merkte je in het begin niet zo veel. Wel liepen er veel Duitse soldaten op straat. Ook kregen we distributie d.w.z. ieder kreeg een bonkaart met daarop bonnen voor alle levensbehoeften zoals kleding, schoenen, suiker, brood, en vlees. Groente en fruit, en ik dacht ook vis, werden gewoon op straat verkocht. Mijn moeder

heeft wel heel slim in het begin van de oorlog een flink aantal flessen levertraan ingeslagen. Lekker was het niet maar we kregen elke dag een lepel levertraan met een dropje als toegift om de vieze smaak weg te werken. Ik denk dat we daar wel profijt van hebben gehad.

Wanneer precies weet ik niet maar plotseling bleken mijn ouders in het verzet te zitten ofwel de illegaliteit zoals dat toen werd genoemd. Voor de oorlog hielden mijn ouders zich bezig met de jodenzending vanuit de gereformeerde kerk. Wat het precies inhield weet ik niet, maar ik neem aan dat ze probeerden joodse mensen de gereformeerde kerk in te krijgen. Ze hadden daarbij ook een kaartenbak, waarin de gegevens van deze mensen, en dat was, achteraf gezien niet zo slim, maar men had toen nog geen idee van wat er allemaal nog zou gaan gebeuren. Die houding veranderde toen ze in het begin van de oorlog bezoek kregen van een stel foute heren die de administratie van de jodenzending opeisten. Mijn ouders hebben daaraan, tot hun grote spijt, moeten voldoen. Zo niet, dan zou dat consequenties hebben.

Het is eigenlijk begonnen bij de Clichéfabriek Schnabel waar mijn vader werkte. Die fabriek stond op de hoek van de Adm. De Ruijterweg en de Slatuinenweg. Het wonderlijke was dat ik dat niet wist waar dat was totdat ik kwam te wonen op de Slatuinenweg. Ik stapte uit de tram om naar ons nieuwe huis te kijken en daar zag ik de naam Schnabel staan en ik kreeg er een naar gevoel bij. Dat had natuurlijk te maken met het feit dat ze onze vader schandalig behandeld hebben. Ze hebben hem in de oorlog ontslagen op onterechte gronden en daardoor kwam mijn vader zonder werk te zitten, want in die tijd kwam je niet zomaar aan een andere baan. Na de oorlog is er nog een proces geweest waarbij de uitspraak was dat mijn vader recht had op een flink bedrag. Mijn vader heeft dat toen geweigerd. Volgens mij wilde hij geen geld van dat (“foute bedrijf”). Bij Schnabel kwam op een gegeven moment iemand die aan mijn vader vroeg of hij “goed” was, en dat was hij, en of hij een bepaald cliché, een soort druktechniek, voor hem kon laten maken. Achteraf bleek dat een cliché te zijn voor een illegaal blaadje of krant. Mijn

vader heeft dat toen in orde gebracht, ik neem aan zonder dat daar iemand van wist, en zo is het eerste contact ontstaan tussen een verzetsgroep en mijn ouders. Op een gegeven moment was ons huis een verdeelpunt voor een aantal verzetskranten o.a. Vrij Nederland, Trouw, en berichten. Als kinderen deden wij mee aan de verspreiding van deze berichten en kranten. Wel onder strikt voorbehoud van onze ouders dat we voorzichtig moesten zijn. Wij vonden dat heel erg spannend en waren ons er niet erg van bewust hoe gevaarlijk dit in feite was. Rietje en ik hebben zelfs stapels kranten in zo'n ouderwetse heel diepe kinderwagen weggebracht naar meneer Ros die woonde in de van Swindenstraat. Bovenop de kranten waren wat dekentjes en een kussentje gelegd als camouflage. Ik moet eerlijk zeggen, we waren heel wat banger voor de Duitse herder van meneer Ros, die altijd vreselijk begon te blaffen als we aanbelden, dan voor de wandeling met die stapel kranten in de kinderwagen. Ook omdat we natuurlijk niet beseften hoe link dit was. Wat wel gezegd werd thuis was dat we nergens over mochten praten omdat dat gevaarlijk was, dus mondje dicht! Er werd natuurlijk in de straat geroddeld en men wilde best wel graag weten wat er bij ons omging. Een kind uit de straat vroeg eens aan mij of mijn ouders illegaal waren. Ik schijn toen gezegd te hebben "wat is dat illegaal?" Dit voorval heeft mijn moeder later in het verslag voor de Raad van Verzet vermeld met de toevoeging "de rakker". Er waren natuurlijk goeie en foute burens. De goeie burens hebben nogal eens wat moeten opvangen. Mijn moeder ging regelmatig van huis om zaken voor de verzetsgroep te doen. Later combineerde ze dat met voedsel halen. Dat deed ze vaak op de fiets (toen ze de fiets nog had). Het waren gigantische enden voor die tijd. Ze ging regelmatig naar Overijssel, naar de Familie Brouwer in Dalfsen. Mijn broers en ik geloof ook een van mijn zussen heeft daar nog wel gelogeed.

Alles wat mijn ouders gedaan hebben in het verzet heeft mijn moeder na de oorlog voor de Raad van Verzet op moeten schrijven en dat heeft ze gedaan in bovengenoemd verslag. Dit boekje is er nog en ik heb dat later voor mijn zusters en broers in hedendaags Nederlands uitgetikt. Het originele boekje is nu in het bezit van het Verzetsmuseum in Amsterdam.

Er zijn zeer gevaarlijke momenten geweest. Er was een inval van de politie, waar altijd iemand van de Grüne Polizei aanwezig moest zijn en waarbij de hele handel aan kranten op tafel in de huiskamer lag. Ze hebben een engeltje op hun schouder gehad die avond, want de Grüne Polizei was er die avond niet bij. De politieman die, eenmaal binnen dat allemaal op tafel zag, is vreselijk te keer gegaan tegen mijn ouders en gevraagd waar ze mee bezig waren en dat met zo'n groot gezin. Hij heeft ze bevolen alles te verbranden en dan zou hij er geen werk van maken. Ik denk dat mijn ouders en ook wij die politieman dankbaar mogen zijn. Voor hetzelfde geld hadden we het allemaal niet overleefd. Maar dat heeft natuurlijk niet geholpen want ze gingen gewoon door. We hebben een flink aantal onderduikers in huis gehad. Dat kwam er allemaal nog bij in dat kleine huis. We hebben zelfs later een heel gevaarlijke jongen in huis gehad, Dik heette hij, die had in Baarn of Soest of ergens in die buurt een aantal Duitsers neergeschoten en die hadden een flinke geldprijs op z'n hoofd gezet. Natuurlijk een vreselijke linke boel en bovendien was die jongen doodnerveus, ik geloof dat hij ook een wapen op zak had. Dit werd mijn ouders toch te gortig en die hebben hem zo spoedig mogelijk ergens anders heen laten brengen.

Er zijn ook nog, niet voor lang, twee joodse kinderen in huis geweest. Het jongetje heette Hansje en het meisje Sonja. Hansje was het eerste weg en Sonja wat later. Voor Sonja zongen we altijd een

slaapliedje: “Sonja, maanja, Sonja moet naar bedje toe”. Sonja viel ook niet zo op want zowel Herman als ik waren ook heel donker van haar en licht getint. Ik dacht dat ze later bij de familie Reiman, bekenden vanuit het verzet, in huis gekomen zijn. Ze hebben beiden de oorlog overleefd. We hebben Sonja nog één keer gezien na de oorlog, daarna nooit meer.

In 1942 zijn Rie en ik via de Gereformeerde kerk naar Ternaard geweest (dat ligt in het noorden van Friesland boven Dokkum). Een hele groep kinderen ging toen onder begeleiding naar buiten in de zomervakantie. We gingen allemaal naar verschillende dorpen en steden. Mijn zus en ik gingen naar Ternaard. Ik dacht dat we in Leeuwarden of Dokkum uitgestapt zijn of we zijn overgestapt op de trein naar Ternaard. Zelf kwam ik bij de burgemeester terecht. In

Ternaard

een heel mooi huis met een grote tuin. Ze waren wel aardig maar toch een beetje op een afstand. Er was wel een hele lieve dienstbode. Wat wel heel plezierig was dat ze een geweldige stapel

Bruintje Beer boeken hadden, ik denk van hun eigen kinderen maar die waren kennelijk al het huis uit. Die hele zomer heb ik in het prieeltje (ook te zien op de foto) in de tuin die boekjes liggen lezen. Van Rie hoorde ik niets. Die was ondergebracht bij een andere familie. Ze schijnt een keer op bezoek geweest te zijn, maar daar weet

ik niets meer van. We hebben nooit iets samen gedaan daar, wat wel heel raar is natuurlijk. Ik mocht ook nooit alleen naar buiten. Ik denk dat de burgemeester en z'n vrouw zich erg verantwoordelijk voelden voor mij. Dat blijkt ook wel, want als ik ergens naar toe ging werd ik gebracht. Zo ook een keer naar een boerderij in de buurt. Daar heb ik heerlijk gespeeld en als klap op de vuurpijl mocht ik met nog een paar andere wat grotere kinderen op zo'n kolossaal boerenpaard. Ik vond het doodeng en helemaal toen een knecht dat paard een klap op zijn kont gaf en het paard er vandoor ging. Ik zat op dat paard als laatste en was als de dood dat ik er af zou vallen. Het is gelukkig goed afgelopen. Er heeft ook een gebeurtenis plaatsgevonden die ik nooit vergeten ben.

Op een bepaald moment was er buiten vlak achter (of voor) het huis iets aan de hand. Een groep Duitse soldaten met geweren en een groep mensen uit het dorp stonden op straat (ik dacht dat het een soort pleintje was met een gedenkteken) en op een gegeven moment vuurden die soldaten een salvo af in de lucht. Zelf stond ik achter de rug van de dienstbode op één hoog daar naar te kijken en ik vond het doodeng. Ik heb toen gehoord dat het een eresaluut was voor een neergekomen Engelse piloot. Of dat waar is weet ik niet, maar m'n zus heeft hetzelfde verhaal en die stond beneden buiten bij die groep mensen. Ik heb dat nooit geweten dat ze daar stond totdat ze pas geleden vroeg wat ik daarvan wist en bleek dat ik hetzelfde verhaal had.

In de zomer van 1943 zijn Rie en ik naar Kolhorn (een vroeger vissersplaatsje vlak bij Schagen) geweest. Dat was ook weer geregeld via de Gereformeerde Kerk. Ik kwam bij een vissersfamilie terecht. Een vader, moeder en twee zoons ik denk in de leeftijd van 16-18 jaar. Buitengewoon aardige mensen. Ze woonden in een heel klein

huis in een buurtje aan het water met daarin een soort woonkeuken, daarnaast een kamer met twee bedsteden. In een van die bedsteden sliep ik in een soort krib. Waar de zoons sliepen weet ik niet. Ik denk op zolder. Ik werd toen ik daar aankwam

Kolhorn

verwelkomd met een bord pap. Heel lief bedoeld, maar dat bord pap zat vol klonten en er zaten allemaal vliegen op. Ik griezelde daarvan en heb maar gezegd dat ik geen honger had. Voor de rest heb ik daar goed gegeten en vaak lekkere gebakken vis natuurlijk. Rie was bij een andere familie ondergebracht. We speelden heel veel buiten ook met kinderen uit het buurtje daar. Er woonde ook een heel a-sociale familie, waarvan de kinderen in huis poepten en piesten, dus niet op een w.c. of plee. Rie en ik vonden dat vreselijk vies.

Een paar jaar geleden toen Rie in Nederland was zijn we daar nog eens naar toe gegaan. Het was eigenlijk nog grotendeels hetzelfde. We zijn ook nog even in het kerkje geweest en daar hing nog steeds een scheepje aan het plafond, een teken dat het vroeger een vissersplaatsje was. Alleen waren er nu wat meer mensen met geld neergestreken en het ziet er nu beeldschoon uit. In die tijd was het best een arm buurtje. De naam van de familie waar Rie was die waren we vergeten maar die hebben we op het kerkhof teruggevonden.

In de winter van 1943 kreeg ik als enige van de familie roodvonk, na mazelen en andere kinderziektes. In die tijd een gevaarlijke en zeer besmettelijke ziekte. Wel heel handig om de Duitsers buiten de deur te houden want ze waren er als de dood voor. Je was verplicht een papier op je deur te plakken met daarop in het Duits roodvonk. Ik dacht dat het Rotfieber was. De hele familie moest tijdens de besmettingsperiode in quarantaine. De kinderen mochten niet naar school. Bij elkaar ben ik 9 weken ziek geweest met daarbij ook nog een soort reuma in de benen (dit kon een bijkomend ziekteverschijnsel van roodvonk zijn), wat erg pijnlijk was. Ik lag wel prinsheerlijk in een bed voor het raam en er lag een flink pak sneeuw in de straat toen, en er waren altijd wel kinderen in de sneeuw aan het spelen of er kwamen mensen langs. Mijn broers hebben in die tijd van luciferdoosjes een heel leger gemaakt. Duitse en geallieerde tanks, jeeps, rode kruiswagens, kanonnen enz. De soldaten waren de poppetjes van ‘Mens erger je niet’. Daar zijn ze echt een tijdje mee bezig geweest. Toen het klaar was moest er natuurlijk gevochten worden maar geen van beide wilde, dacht ik, het Duitse leger zijn. Ik weet niet meer of die oorlog nog gevoerd is. Nadat ik al weer een tijdje beter was kwam mijn moeder de directrice van de kleuterschool tegen waar ik op gezeten had en die sprak haar aan en vroeg of zij een kind wist wat bijvoeding nodig had want ze had een adres van een banketbakker op wat nu de Vrijheidslaan heet. Mijn moeder, ook niet gek, dacht meteen aan mij en zei dus dat ze zelf een kind had wat net erg ziek was geweest die wel wat bijvoeding kon gebruiken. Zo kwam ik een paar keer per week bij de banketbakker (het heeft hooguit een maand of 2 geduurd). De eerste keer keek ik mijn ogen uit van wat er op tafel kwam. Complete maaltijden zoals wij ze voor de oorlog niet eens hadden. En lekker dat het was! En bovendien waren het erg aardige mensen die me echt op m'n gemak stelden. Die mensen verkochten en ruilden hun hele voorraad van de